

KGAOLO YA BORATARO

6.1 THULAGANYO IV

6.2 MATSENO

Mo go thulaganyo IV go ya go sekasekwa **tshenolo, phuthologo, setlhoa** le **tharabologo**. Dikgato tse, tsa thulaganyo di ya go lekolwa go tlhokometswe dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng go tswaledisa pele thitokgang. **Bokwadi jwa ga Ntsime** jwa terama ya **mathotlhapelo** le **maitsholo** le jona bo tla lebelelwa.

6.3 DITIRAGALO

Ditiragalo di setse di tlhalositswe fa go ne go dirwa tlhotlhomiso ya ditiragalo tsa diteng. Go ya ka Groenewald (1993:20) ditiragalo tsa tshenolo ke tse di thulanyang **molwantshi** le **molwantshiwa**. Ke ka ntlha e go tweng kgotlhang ke setlhoa sa tshenolo. Kgotlhang e, e tlhola **kgogedi**, e gapeletsa mmuisi go buisetsa pele go bona tharabologo ya mathata a baanelwa ba babedi ba. (Phala,1999:131)

6.4 KAKARETSO YA DITENG TSA TSHENOLO

Ditiragalo tsa tshenolo di simolola mo tsebeng ya ntlha go fitlha mo tsebeng ya bobedi, temana ya bofelo. Ditiragalo tse di ka akaretswa ka go re: Kgosi Selebi o rata mosadi yo mongwe, Mmapitsa. O tswa kwa ga gagwe, go ya kwa ga Mmapitsa a ntse a tsamaya a bua ka pelo ka ga lerato la gagwe go mosadi yo. Kgosi Selebi o feta fela kwa ga Mmapitsa a sa tsene mme o boela gae. Go bontsha o ka re, o itewa ke ditshikare tsa go mo lemosa fa se a ikaelelang go se dira se ganwa le ke badimo, ka jalo o boela a sa diragatsa maikemisetso a gagwe.

Gona foo, ke mo mmuisi a kopanang le **kgotlhang ya ntlha ya terama e**, e e lebaganeng le molaetsa wa maitsholo. Kgotlhang e, ke yona **molelwane wa tshenolo**. Go raya go re ke gona mo ditiragalo tsa tshenolo di felelang teng, e bile ke fa phuthologo e simololang teng. Kgotlhang e e leng molelwane wa tshenolo le phuthologo ke thulano fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi, ka gonne Senwametsi o na le pelaelo ya go re kgosi Selebi o fetogile mo botshelong. Kgosi Selebi o kgatlhanong le se se buiwang ke Senwametsi ka jalo o a **tenega**.

6.5. TLHALOSO LE TIRISO YA DITHEKENIKI TSA TSHENOLO

Go rulaganya dikgang tsa tshenolo, mokwadi o dirisa thekeniki ya **tlogelo**. Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e godisa kgogedi mme e tsweledisa pele thitokgang, e leng morero wa sekwalwa.

* **Tlogelo**

Fa a tlhalosa kakanyo e, Magapa (1997:123) a re:

Tlogelo ke thekeniki ya mongwadi ya go akgofiša nako. Ke tsela ya go se hlaloše ditaba ka botlalo goba go ka thwe ke tsela ya go hlaloša ka go široga, e lego go se nepiše taba thwii. Ka yona tlogelo mongwadi ga a hlaloše ditaba ka botlalo le ge e le gore ditaba tšeo di bonagala di le botlhokwa. Ka yona o ka re o re mmadi a ikhweletše dihlošo tšeo yena a sego a di bolela, ka go re ge ditaba tšeo di ka hlalošwa ka botlalo di tla utollela mmadi sephiri.

Mokwadi o tlhagisa **tlogelo** mo tshenolong ka go tlogela tiragalo e e rileng. Tiragalo e ke **tshimologo ya leeto la ga kgosi Selebi** go ya kwa ga Mmapitsa. Mokwadi o tlogela tiragalo e ka ntlha ya go re o na le mabaka, e leng: gore tiragalo e, **e a itsege mme e tla senya nako** fa e ka tlhagisiwa, ka go rialo **o potlakisa nako**, gape **o tlhola kgogedi** gore mmuisi a pateletsege go buisetsa pele go bona gore Selebi o tla dira eng fa a tsena kwa ga Mmapitsa.

6.6. NAKO

Nako ke elemente ya boraro ya tshenolo. Go tla lemogiwa gore nako ya thulaganyo e farologana le nako ya diteng ka gonne ya thulaganyo e na le tiro e e e dirang mo sekwalweng. Go na le dikarolo di le tharo tsa nako, e leng nako ya tshwanelo, nako ya maikutlo le nako ya sekai/setshwantsho. Mefuta e meraro e ya nako e ya go sekasekwa e lebagantswe le *Se se jeleng rre*.

* Nako ya tshwanelo

Nako ya tshwanelo ke nako **ya tlhago** e e tshwanetseng go nna teng mo matshelong a batho. Gantsi nako e, e fitlhelwa e le teng mo sekwalweng ka gonne ke yona e e bontshang baanelwa le ditiro tsa bona.

Mo terameng e, Ntsime o dirisa **bosigo** le **motshegare** jaaka dinako tsa tshwanelo tse ditiragalo tsa terama e di diragalelang mo go tsona. Mokwadi o dirisa dinako tsa **maitsiboa** le **phirimane...**[ts.13] go emela **kgalemo**, **keletso le temoso** ya ga kgosi Selebi gore a tlhokomele lelapa la gagwe. Dinako tse, di dirisitswe ka nako e go neng go kgalemelwa kgosi Selebi. Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya nako ya tshwanelo go bontsha kgalemo e e senolang gore kgosi Selebi ga a siama. Go se siame ga gagwe go lebagane le molaetsa wa terama e, e leng gore **monna a tlhokomele lelapa la gagwe**.

* **Nako ya maikutlo**

Nako e, ke e Mojalefa (1994:16) a e tthalosang ka go re ke nako e e tlhotlheletsang khuduego mo moweng wa mmuisi go mo lemosa botlhokwa jwa se mokwadi a ratang go se tthagisa. Nako e, e lebagane le go tthagisa maikutlo a a renang a a tlholwang ke ditiro tsa baanelwa. Maikutlo a, e ka nna a boitumelo, kutlobotlhoko kgotsa poifo. Mokwadi o dirisa nako ya “**gompieno**” mo tsebeng ya boraro ka go re:

Ehee, gompieno o mpona lekgalagadi!

Fa lerato le simolola go golofala.

Yo mongwe o bitsa yo mongwe lekgalagadi...[ts.3].

Ka mofuta o wa nako mokwadi o senola **maikutlo** a ntwana e e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi e e tlholwang ke dipuo tsa ga Selebi tse di supang gore ga a sa tshole a rata Senwametsi, ke ka moo a dirisang lenyatso. Lenyatso le, le tthalosa maikutlo a a leng mo pelong ya ga kgosi Selebi.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **nako ya maikutlo** go tthagisa maikutlo a lenyatso le a a sa itumediseng. Ona maikutlo a, a tshola mowa wa kutlwelobotlhoko mo go mmuisi. Maikutlo a, a lebagane le maitsholo a a sa siamang a a tsepamisang semelo se se sokameng sa ga kgosi Selebi.

* **Nako ya sekai/setshwantsho**

Nako ya Selebi **ke nako e e tshwantshang matlhakore a le mabedi a botshelo**, e leng **letlhakore le le siameng le le le bosula**. Ke go re nako e fetoga setshwantsho se se tshwantshang ditiragalo. Gantsi **motshegare o emela tshiamo fa bosigo bo emela bosula**.

(Mojalefa, 1994: 18). Mo terameng e, go dirisitswe nako ya bosigo mo tsebeng ya somaamarataro tharo ka go re:

Kana mmaagwe Mmapitsa e ne e le mampipi yo mogolo.
E ne e le moeteledipele wa baloi ba motse o.
O ne a tsamaya le nonyane ya bosigo, morubisi
... [ts.63]

Bosigo bo emela **go tlhoka tshiamo** ka gonne ke yona nako e go dirwang tse di bosula ka yona. Mmaagwe Mmapitsa o ne a tsamaya le nonyane ya baloi, morubisi, bosigo a loa. Ka jalo **bosigo** bo tshwantshiwa le go fetolwa **boloi**.

Thekeniki e ya nako ya sekai e lebagane le go senola bosula jo bo dirwang ka nako ya bosigo, e leng boloi. Ka go rialo go senolwa maitsholo a a sa siamang a ga mmaagwe Mmapitsa.

Fa go sekasekwa nako ya thulaganyo go tlhokometswe mefuta e le meraro ya nako, e leng nako ya tshwanelo, nako ya maikutlo le nako ya sekai/setshwantsho. Mokwadi o tseletse ka go dirisa nako jaaka thekeniki go gatelela botlhokwa jwa nako e, ya thulaganyo mo sekwalweng.

6.7. LEFELO

Lefelo le lona le na le dikarolo di le tharo, e leng **lefelola tshwanelo**, **lefelola maikutlo** le **lefelola sekai/setshwantsho**. Mefuta e meraro e ya lefelo le yona e ya go fiwa tiro mo thulaganyong go tlhagisa morero wa terama e. Tiriso ya lefelo jaaka thekeniki e laolwa ke kgolagano magareng ga lefelo le dikgang tsa diteng (Mojalefa, 1997:35).

□ **Mafelo a tshwanelo**

Mafelo a tshwanelo ke **mafelo a tlhago**, a ditiragalo tsa sekwalwa di diragalelang mo go ona. Ke mafelo a a tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng ka gonne ke mo baanelwa le ditiro tsa bona di tlhagisiwang teng (Maila, 1997: 113).

Mo terameng e, go na le mafelo a tshwanelo, a a botlhokwa, a le mabedi, e leng **kwa kgosing** (ts.14) le **kwa ga Mmapitsa** (ts.69). Mafelo a, a botlhokwa ka gonne ditiragalo tsa terama e, tse di botlhokwa, di diragalela mo go ona.

* **Kwa kgosing**

Kwa kgosing ke lefelo le mo go lona go kopanang bakgosing fa ba gakolola kgosi Selebi le fa ba mo kgalemela, fa a dira diphoso. Ka jalo ke lefelo le le siameng.

* **Kwa ga Mmapitsa**

Lefelo le, le lona le botlhokwa ka gonne ke kwa kgosi Selebi a tshabelang teng fa a tshwanetse go gakololwa. Ke lona le le thusang kgosi Selebi go nyatsa lelapa la gagwe, ka ntlha ya go re lelapa le, le a mo amogela ka dinako tsotlhe fa a tla a tennwe ke tsa lelapa la gagwe.

Lefelo le, le botlhokwa ka gonne ke mo ditiragalo tsa go nyatsa lelapa di diragalelang teng.

Mokwadi o dirisa lefelo le, la tlhago jaaka thekeniki ya go senola molaetsa wa terama e, o o lebaganeng le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang

□ **Lefelo la maikutlo**

Mafelo a maikutlo a tthalosiwa e le **mafelo a a tshosang**, a a bontshang kutlobotlhoko mme a lebagane le ditshwantsho go tthagisa mowa wa khuduego (Maila,1997:114). Mokwadi o a dirisa go tshwantsha maikutlo a gagwe le go lemosa mmuisi ntlha e nngwe e e rileng e a ratang go e abelana nae. Mo tsebeng ya kgolo le borobong (109) mokwadi o tthagisa mofuta o wa lefelo jaana:

Borangwane, ke tshwenngwa ke go nna ga Selebi
kwa ga Mmapitsa.

Ke a itse gore o na le ngwana teng, fela go nna ga
gagwe kwa ga Mmapitsa go diphatsa...(ts.109)

Kwa ga Mmapitsa e dirisitswe jaaka lefelo la maikutlo ka gonne ke lefelo le le tlisang poifo mo go Senwametsi. Maikutlo a poifo e ya ga Senwametsi a ya go tthalosiwa fa a tthagisa **tlhalo** le **polao**.

* **Tlhalo**

Lefelo le, la maikutlo a poifo, **kwa ga Mmapitsa**, le tlhola mowa wa **Tlhalo**. Poifo e, e lebagane le Senwametsi, bakgosing mmogo le morafe otlhe. Ka gonne ba boifa gore lefelo le, le ka dira gore kgosi Selebi a tlhale Senwametsi. Ke ka moo go renang mowa wa poifo mo mofuteng wa lefelo.

* **Polao**

Senwametsi, ngaka Lefifi, bakgosing le morafe otlhe ba boifa gore fa kgosi Selebi a nna kwa ga Mmapitsa o tla loiwa mme a feleletsa a sule. Ka jalo lefelo le, le lebagane le **mowa wa boloi**, o o tlisang poifo mme kwa bofelong o tla tlisa loso (polao).

Ka thekeniki e ya lefelo la maikutlo mokwadi o senola mowa wa poifo ya morafe ya go loiwa ga kgosi Selebi.

* **Mafelo a sekai/setshwantsho**

Mafelo a sekai a emela sengwe le sengwe se se rileng. Ke go re **mafelo a, a fetoga ditshwantsho** tse di tshwatshang ditiragalo tse di diragalang mo go ona. E ka nna ditiragalo tse di siameng kgotsa tse di sa siamang (Maila,1997:116).

Mokwadi o dirisa “**kwa gae**” mo tsebeng ya somaarobong thataro Jaaka lefelo la sekai:

Bagolo ba me, ke kopa tshireletso ya lona
Ga ke itse gore a le tla ntetla,
Go ya go belegela **kwa gae**;
Gore ke tle ke fapoge matshosetsi, a loso...[ts.96]

“**Kwa gae**” ke lefelo le le emelang **tshiamo**. Ke go re motho mongwe le mongwe o ikutlwa a sireletsegile fa a le kwa gae go gaisa fa a le kwa gongwe fela. Ke ka mo e reng fa Senwametsi a akanya ka lefelo le le siameng a bo a gopola gae. Ka jalo lefelo la **kwa gaabo** Senwametsi le fetoga tshiamo ka e bile ka Setswana se re: kwa gaabo motho go thebe phatshwa..

Thekeniki e ya lefelo la sekai e senola bosula jo bo dirwang ke Mmapitsa kwa kgosing. Ka jalo go lemogiwa gore kwa gaabo Senwametsi go farologane le kwa kgosing ka go sireletsegile, ke go re ke lefelo le le siameng.

Mo tshekatshekong ya lefelo la thulaganyo go tlhagisitswe mefuta e le meraro ya lefelo, e leng **lefelo la tshwanelo, lefelo la maikutlo** le **lefelo la**

sekai. Go dirisitswe lefelo jaaka thekeniki go gatelela molaetsa wa terama e, e leng: **Go ikgatholosa lelapa go tsenya motho mo mathateng.**

6.8. PHUTHOLOGO

Fa a tthalosa **phuthologo**, Serudu (1989:52) a re ke go tsweledisa pele tiragalo mo kanelong bogolo jang mo tshekatshekong ya thulaganyo ya padi, terama kgotsa khutshwe. Cohen (1973:18) o e bitsa tharaano (complication) kgotsa go tthatloga ga tatelano ya ditiro (rising action). O bua fela a re ke:

The Development of action and conflict in regular plot structures.

Se se gatelelwang fa ke tharaano ya ditiragalo ka mokgwa wa dikgotlhang go tthagisa molaetsa wa mokwadi, ke ka ntlha e Mojalefa (1995:17) a reng phuthologo e lebagane le go diragala le go raraana ga ditiragalo. Go ka twe tharaano ke lefuto le le bofiwang mo tiragalong nngwe le nngwe e e tthagisiwang mo kanelong. O tswelera pele ka go re:

Tswetsopele e thoma mola kalotaba e felelago
gona gomme e felela ka thulano ya mafelelo.
Go tloga fao ga go sa tlo ba le thulano e nngwe.

Puo e e tthalosa gore go na le molelwane fa gare ga tshenolo le phuthologo, le phuthologo le setlhoa. Melelwane e e botlhokwa ka gonne ke yona e aroganyang dikarolwana tsa thulaganyo.

Fa a akaretsa dikakanyo tse di fa godimo, Groenewald (1993:21) a re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya **go godisa kgogedi** gore morero o tlhagelele sentle.

Fa go ka tlhokomelwa dipuo tsa bateori ba, malebana le phuthologo, go ka rungwa ka go re e golagane le dikgotlhang tsotlhe tsa sekwalwa, ke go re go tloga ka kgotlhang ya ntlha go fitlha ka ya bofelo e e lebaganeng le molaetsa wa sekwalwa.

Lenaneo le le yang go latelwa fa go sekasekwa phuthologo ke le:

- (a) Kakaretso ya diteng tsa phuthologo.
- (b) Tlhaloso le tiriso ya dithekeniki.

6.9 (a) KAKARETSO YA DITENG TSA PHUTHOLOGO

Ditiragalo tsa phuthologo ya *Se se jeleng rre* di ya go sekasekwa go ya ka fa e rulagantsweng ka teng mo dikgaolong tse di farologaneng.

Ditiragalo tsa phuthologo ya terama e, di simolola mo tsebeng ya bobedi, temana ya bofelo go fitlha mo tsebeng ya kgolo somenne(114) mme tsona di lebagane le dikgotlhang tsotlhe tsa terama ya *Se se jeleng rre*. Tsona di ya go akarediwa ka mokgwa o:

Kgaolo ya ntlha

Ditiragalo tse di simolola ka kgotlhang ya ntlha mo kgaolong ya ntlha, tsebe ya bobedi fa go thulana kgosi Selebi le Senwametsi malebana le pelaelo ya ga Senwametsi ya go re kgosi Selebi o fetogile. Kgosi Selebi o a tenega ka gone ga a rate fa Senwametsi a ka tswelala pele ka kang e, ka jalo o dirisa puo e e bogale mo go Senwametsi go supa tenego ya gagwe.

Senwametsi o begehela bakgosing dikgang tse, tsa botshelo jwa gagwe le kgosi Selebi. Bakgosing ba leka go gakolola kgosi Selebi, fela o gana go ba

reetsa. Ke go re o ithophela go dira boithatelo e seng go tiisa lelapa la gagwe.

Kgaolo ya bobedi

Kgosi Selebi o boela gape kwa ga Mmapitsa mme o tsamaya a bua a le nosi gore Mmapitsa ke ena fela a ka mo ntshang mo bohutsaneng jo a leng mo go bona. Fa a fitlha kwa teng o kopa Mmapitsa lerato mme Mmapitsa o a dumela. Mmapitsa o tthalosetsa Kedisaletse, Sedralapa le Mmasera gore kgosi Selebi o ne a tlile go mo kopa lerato. Mmasera o itumelela lerato la ga kgosi Selebi le Mmapitsa mme o gakolola Mmapitsa go dirisa meratiso go mo ngokela mo go ena. Kedisaletse le Sedralapa ba kgatlhanong le lerato le, le tiriso ya meratiso ka gonne Mmapitsa o tla bo a thubela Senwametsi lelapa. Mmapitsa o koba Kedisaletse le Sedralapa fa ga gagwe.

Mmapitsa o bitsa ngaka Seremane go mo naya meratiso. O batla gore Tselane e nne ena a tshelang meratiso e mo dijong tsa ga kgosi Selebi fela Tselane o kgatlhanong le kgang e ya ga rakgadiagwe, ke ka moo a nnang a hutsafetse.

Kgaolo ya boraro

Tselane o ya kwa go Mmatsie go batla thuso malebana le tiriso e ya meratiso. Mmatsie o fetisetsa kgang e, ya ga Tselane kwa go Mmanko, yo le ena a e bolelelang banna ba lekgotla.

Kgosi Selebi o simolola go nna kwa ga Mmapitsa ka melha mme o boela gae go setse go le bosigo. Fa Senwametsi a mmotsa gore o tswa kae o a tenega, mme o omana le Senwametsi gore a tle a ipate ka yona komano e, mme a tle a kgone go boela kwa ga Mmapitsa. Banna ba lekgotla ba bone go le botoka go ikopanya le bakgosing gore ba leke go kgalemela kgosi Selebi.

Fa kgosi Selebi a tshwanetse go kgalemelwa o bona e kete banna ba lekgotla ba a mo nyatsa. Ngaka Lefifi o a bidiwa go tla go tlhatsisa kgosi Selebi maswe a a a jeleng kwa ga Mmapitsa fela Selebi o gana go tlhatsisiwa mme o rogaka ngaka Lefifi ka go mmitsa ramaka, le fa go le jalo ngaka Lefifi o mo senolela gore Mmapitsa o mo jesitse diphirimisi mme o tla tswa kwa teng e le setopo. Kgosi Selebi o ganetsa se se buiwang ke ngaka Lefifi. O ngalela teng kwa ga Mmapitsa.

Kgaolo ya bone

Selebi o tsena kwa ga Mmapitsa a tenegile mme o mmolelela gore o ne a sekisiwa. Mmapitsa o itumelela kang e ka gonne o lemoga gore kgosi Selebi o a mo rata. Fa kgosi Selebi a laelana le Mmapitsa o mo solofetsa gore o tla boa gape fa letsatsi le phirima.

Mmasera o bolelela Kedisaletse le Sodialapa gore Mmapitsa o mo kgwedding ya boraro a imile. Kedisaletse le Sodialapa ba bolelela Senwametsi dikgang tse tsa ga Mmapitsa. Moserwa le ena o ba bolelela gore Senwametsi le ena o mo kgwedding ya boraro a imile. Kedisaletse le Sodialapa ba boela gape kwa go Mmapitsa go mo ikgantshetsa ka kang e. Mmapitsa o a hutsafala mme o romela kgosi Selebi go ya go batlisisa bonnete jwa yona.

Kgosi Selebi o ngongoregela mo go borangwanaagwe gore Senwametsi ga a mmolelela fa a le o mo mmeleng. Le fa Senwametsi a file mabaka a go didimala ga gagwe, Selebi o itatola ngwana wa gagwe. Kedisaletse le Sodialapa ba begelela bakgosing gore Mmapitsa o ikaelela go bolaya Senwametsi le ngwana yo a mo imileng gore ngwana wa gagwe e tle e nne kgosi. Ka jalo Senwametsi o ikopela go ya go belegela kwa gaabo gore ngwana wa gagwe a tle a sireletsege.

Kgaolo ya botlhano

Morago ga dikgwedi di le thataro Mmapitsa le Senwametsi ba tshola bana ba basimane. Kgosi Selebi o itumelela ngwana wa ga Mmapitsa, e bile o mme ga mo go borangwanaagwe gore ke ena mojaboswa wa bogosi jwa gagwe. Borangwanaagwe ba tenwa ke mantlwane a ga kgosi Selebi le go itatola ngwana wa ga Senwametsi. Selebi o tswa a ngadile mme o ya kwa ga Mmapitsa go mmolelela gore Senwametsi le enao belege ngwana wa mosimane. Kgang e, e utlwise Mmapitsa botlhoko. Ka jalo o tlelwa ke kakanyo ya go bolaya kgosi Selebi le ngwana wa ga Senwametsi.

Senwametsi o kopa bakgosing go bua le kgosi Selebi gore a batle ngaka go sireletsa lelapa la bona. Selebi o tenegela Senwametsi mme o bua le ena ka bogale gore Senwametsi a be a ikwatlhaele go nyalwa ke Selebi. Selebi o a ngala, o ya kwa go Mmapitsa.

6.10 TLHALOSO LE TIRISO YA DITHEKENIKI TSA PHUTHOLOGO

Go ya go sekasekwa dithekeniki tsa phuthologo tse mokwadi a di dirisitseng fa a rulaganya dikgang tsa terama ya *Se se jeleng rre*.

Kgaolo ya ntlha

Mo kgaolong e, go tlhagelela dithekeniki di le tharo, e leng **mmuisano, tatelano ya ditiragalo le kgotlhang**.

*** Mmuisano**

Senwametsi o belaela maitsholo a ga kgosi Selebi a a fetogileng. Fa a botsa Selebi ka diphetogo tse a di lemogileng mo go ena. Selebi o a tenega mme o buisana le ena ka mafoko a a bogale:

Selebi: Senwametsi, o tloga o ntena!

Wena o gopola e le eng se se njang mo
pelong?

Kampo o simolotse go boulela mosadi ke
wena!

O gopola ke tsamaya metlhakapololela!

O bue sentle tlhe mma!...[ts.3]

Tiragalo ya kgotlhang e e fa gare ga **kgosi Selebi le Senwametsi** e rulagantswe go ya ka thekeniki ya **mmuisano**. Mokwadi o tsepamisa tiragalo e ka baanelwa ba babedi ba, gore mmuisi a e amogele e le ya nnete ka gonne e diragalela bona. Ka yona mmuisi o lemoga gore kgotlhang ya ga Selebi le Senwametsi e tiholwa ke go leka go iphemela ga kgosi Selebi, ka gonne a gana go dumela nnete e e buiwang ke Senwametsi, ka jalo o a mo tenegela gore a se ka a tswelala pele ka se a se lemogileng ka ga gagwe. O dirisa bogale jwa gagwe go itshereletsa mo go se se buiwang.

Thekeniki e ya **mmuisano** e, e tsamaelanang le kgotlhang e e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi e ya go tlhalosiwa ka go e tsepamisa le kgotlhang ya baanelwa ba babedi ba.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e na le maatla ka gonne e lebagane le dilo di le pedi, e leng, go nna teng ga yona fa gare ga baanelwabagolo (molwantshi le molwantsiwa) le go nna teng ga yona mo tshimologong ya sekwalwa. Kgotlhang e, go ka twe e na le maatla ka gonne e lebagane ka tlhamalalo le molaetsa wa sekwalwa se, go akarediwa le kgogedi.

Tatelano ya ditiragalo

Mojalefa(1994:168) o tlhalosa gore tatelano ya ditiragalo e e siameng, e godisa kgotlhang le bonnete jwa dikgang tse mokwadi a ratang go di bolelela mmuisi. Lekganyane (1997: 87) o tlaelelsa ka go re mosola wa tatelano e mo pading ya maitsholo kgotsa ya lerato ke go tsepamisa ditiragalo (e seng baanelwa). Groenewald (1993:20) ena a re bakwadi ba ntlha ba mofuta o wa padi ya maitsholo/lerato ba ne ba sa tlhakatlhakanye dikgang fa ba di rulaganya, mme bogolo ba ne ba dirisa thulaganyo e e tlhamaletseng.

Le fa Groenewald le Lekganyane ba bua ka padi fela mo tlhalosong ya bona, go tla lemogiwa gore le dikwalwa tse dingwe tse di jaaka terama le tsona di a akarediwa mo tlhalosong e ya tatelano ya ditiragalo gonne le tsona di ka nna le thulaganyo e e tlhamaletseng.

Ditiragalo tse di latelanang mo kgaolong e ya ntlha ya phuthologo ke:

- go fetoga ga kgosi Selebi go nna motho yo o sa siamang
- kgosi Selebi o a tenega fa a lemosiwa diphoso tsa gagwe.
- Senwametsi o begelela bakgosing ka go fetoga ga Selebi
- Bakgosing ba kgalemela kgosi Selebi
- Kgosi Selebi ga a amogele dikgakololo tsa barwarraagwe.

Fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogiwa gore ditiragalo tsa kgaolo e di na le tatelano e e rileng ya dikgang. Mokwadi o rulaganya ditiragalo tse ka mokgwa wa go latelana gore mmuisi a di lemoge bonolo, ka go rialo mokwadi o atlega mo maikaelelong a gagwe a go tlhagisa molaetsa wa terama e, o o lebaganeng le maitsholo a a sa siamang a ga kgosi Selebi.

□ **Kgaolo ya bobedi**

Dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng fa a rulaganya ditiragalo tsa kgaolo e, ke tse nne, e leng **poelomorago, ponelopele, tlogelo le kgotlhang**.

* **Poelomorago**

Tiragalo ya go ya ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa, e diragala lwa bobedi ka gonne e diragetse lwa ntlha kwa tshenolong fa kgosi Selebi a feta fela kwa ga Mmapitsa kwa ntle ga go tsena. Fa tiragalo e, e diragala lwa ntlha, ga e a ka ya lemosega. E simolola go lemosega fa e diragala lwa bobedi mo phuthologo. Ke ka mo go tweng thulaganyo ya mofuta o wa dikgang e lebagane le thekeniki ya poelomorago.

Go etela ga kgosi Selebi lwa bobedi kwa ga Mmapitsa go botlhokwa ka gonne go lebagane le go tlogela lelapa la gagwe mme a ya go nna le nyatsi ya gagwe. Ke ka ntlha e mokwadi a boeletsang tiragalo e ka mokgwa wa poelomorago gore e nne le kgogedi mo kakanyong ya Mmuisi.

* **Ponelopele**

Cohen (1973:185) o tlhalosa kakanyo e ka go re:

Foreshadowing is a technique whereby an author uses details which suggest the ultimate outcome of a plot or which meaningfully precede the appearance of other details in literary work.

Se Cohen a se gatelelang ke go re tiragalo e e buiwang e, e tlile go diragala kwa pele mo sekwalweng.

Serudu (1989:48) o atolosa kakanyo e ka go re **ponelopele** ke thekeniki e mokwadi a e dirisang fa a rata go tthagisa se se tlleng go diragala kwa bofelong kgotsa se se senolang go le gonnye ditiragalo tse di tlleng go diragala moragonyana mo sekwalweng. Thekeniki ya **ponelopele** e bonagala ka go dirisa mekgwa e e farologaneng, jaaka toro, ngaka ya ditaola, moporofeti, segakolodi, puo ya moanelwa, kgotsa mokwadi ka boena a ka bolelela pele se se tlleng go diragala (Mosehla, 2000:113).

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **ponelopele** ka go tthagisa kgosi Selebi a le mo leetong a ya kwa ga Mmapitsa. Fa thekeniki e, e dirisiwa mo tshimologong ya dikgang mme e supa se sengwe se se yang go diragala kwa bofelong, ka go rialo go ka twe e na le maatla ka gonne e golaganya dikgang tsa tshimologo le tsa bokhutlo. Se ke sona se Groenewald (1993: 115) a reng tshimologo ya dikgang e tshwanetse go bitsa bokhutlo jwa tsona.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, mo phuthologong. Fa e ka bo e dirisitswe mo tshenolong e ne e tla tsamaelana le puo ya ga Groenewald sentle, fela le fa thekeniki e, e tlhagelela mo phuthologong go ka twe e na le maatla ka gonne e gaufi thata le tshenolo. Ke go re e kwa tshimologong ya phuthologo mme e golagane thata le se se yang go diragala kwa bokhutlong jwa dikgang tsa terama e. Ke ka ntlha e go gatelelwang gore e na le maatla ka gonne tshimologo ya phuthologo ga e kgakala le bokhutlo jwa tshenolo. Se se buiwang ke kgosi Selebi gore se ya go diragala kwa ga Mmapitsa ga se botlhokwa ka gonne se lebagane le lerato fela, ka jalo tiragalo e, ga e na maatla ka gonne e bua dikgang tse di diragalang ka fa gare ga sekwalwa, e seng dikgang tsa bokhutlo.

Tiragalo e e botlhokwa ke ya go ya ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa, e leng tiragalo e e senolang bosula (loso) jo bo yang go diragala kwa pele. Go ka twe tiragalo e e maswe e, ya lerato mo nyatsing, e tlhalosa

tiragalo e e tlang, e e maswe go feta e, e leng loso lwa ga kgosi Selebi ke ka ntlha e go tweng thekeniki e fa e dirisiwa ka mokgwa o, e na le maatla ka gonne e golaganya ditiragalo tsa tshimologo le tsa bokhutlo jwa sekwalwa se. Thekeniki e, e lebagane le molaetsa wa terama e leng: **go nyatsa lelapa go tlisa mathata.**

* **Tlogelo**

Thekeniki e ya **tlogelo** e tlhagisa ditiragalo di le pedi tse di tlogetsweng, e leng **go boela gae ga kgosi Selebi** le **go bitsa ngaka Seremane**, tse di lebaganeng le **go potlakisa nako** le **kgogedi**.

* **Go potlakisa nako**

Mokwadi o potlakisa nako ka go tlogela dikgang tsa go boela gae ga kgosi Selebi. Dikgang tse ga di botlhokwa ka gonne kgosi Selebi a ka se ka a fitlha a bolelela Senwametsi gore o tswa kae le go re o tswa go dira eng. Fa dikgang tse di ka tlhagisiwa di tla senya nako ka gonne mmuisi o a di itse.

* **Kgogedi**

Mokwadi o tlhola **kgogedi** ka go tlogela tiragalo ya go bitsa ngaka Seremane, ka gonne fa e ka tlhagisiwa e ka senya kgogedi e e leng teng ya go rata go itse se se yang go diragala kwa pele. Se mmuisi a ratang go se itse ke go re a ngaka Seremane o tla ntsha meratiso le go re a meratiso e, e tla dira mo go kgosi Selebi. Ka jalo mmuisi a ka rata go itse gore go ya go diragala eng kwa pele.

Ka thekeniki e, mokwadi o senola molaetsa wa terama e, o o reng fa motho a sa itshole sentle o tla tsena mo mathateng.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e fa gare ga **Mmapitsa** le **Tselane** ke e e se nang maatla ka gonne e diragala magareng ga baanelwabatlaleletsi e seng baanelwabagolo. Fela e botlhokwa, ka gonne e tlhagisa elemente ya ponelopele. Maatla a yona a bonagala fa e lebagane le ponelopele.

Tiragalo ya go tshelela kgosi Selebi meratiso e lebagane le bokhutlo jwa sekwalwa se. Ditlhare tsa meratiso di senola ditlhare tse di bolaileng kgosi Selebi. Ka jalo ditlhare tse tsa meratiso ke moriti wa ditlhare tse di bolaileng kgosi Selebi. Ka go rialo mokwadi o dirisa thekeniki ya kgotlhang, e ka fa gare ga yona go tlhagelelang dikarolwana tsa thekeniki ya **ponelopele** le ya **moriti** go tiisa bokhutlo jwa dikgang tsa terama e.

Thekeniki e e senola molaetsa wa terama e, e leng: **Monna yo o nyatsang lelapa la gagwe kwa bokhutlong o tsena mo mathateng.**

□ **Kgaolo ya boraro**

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng **tatelano ya ditiragalo, bokgapetsakgapetsa** le **kgotlhang** go tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e ya phuthologo.

* **Tatelano ya ditiragalo**

Ditiragalo tse di latelang mo kgaolong e ke:

- Tselane o bolelela Mmatsie dikgang tsa go tshelela kgosi Selebi meratiso.
- Mmatsie o bolelela Mmanko dikgang tse.

- Mmanko o fetisetsa dikgang tse kwa banneng ba lekgotla.
- Banna ba lekgotla ba ikopanya le bakgosing.
- Kgosi Selebi o a kgalemelwa.
- Kgosi Selebi ga a amogele kgakololo.
- Ngaka Lefifi o a bidiwa.

Fa go ka tlhokomelwa sentle go tla lemogiwa gore ditiragalo tsa kgaolo e di na le tatelano e e rileng ya dikgang. Thulaganyo e ya dikgang tse di latelanang e dira gore mmuisi a di lemoge bonolo ka gonne di sa raraana. Ka jalo mokwadi o diragatsa maikaelelo a gagwe a go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang ka mokgwa o o bonolo.

* **Bokgapetsakgapetsa (Frequency)**

Bokgapetsakgapetsa ke thekeniki e nngwe e mokwadi a e dirisang fa a tlhalosa ditiragalo tsa kgaolo e fa a tlhalosa thekeniki e, Hawthorn (1992:95) a re:

Frequency is the numerical relationship between events in a plot and events in a story. This relationship can be as follows:

- A singular event which is narrated once.
- An event which occurs many times and is narrated many times.
- An event which occurs once but is narrated more than once.
- A repeated event which is narrated only once.

Go lemogilwe fa tiragalo e e rileng e ka boelediwa gangwe, kgotsa gantsinyana mo sekwalweng, e tlhagisiwa ke mokwadi kgotsa ke baanelwa ba bangwe. Tiragalo e e rileng e ka boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng go gatelela botlhokwa jwa yona. Ke ka ntlha e Mojalefa (1994:174) a rumang dikgang tse ka go re thekeniki e, e lebagane le go gatelela tiragalo kgotsa kang e e rileng. Yona kang e e gatelelwang e, e ka bolediwa kgotsa ya tlhalosiwa gantsinyana. Ditiragalo di ka boelediwa mo mafelong a a farologaneng kgotsa di ka tlhagisiwa ke baanelwa ba ba farologaneng ka dinako tse di farologaneng ka maikaelelo a go gatelela molaetsa wa sekwalwa.

Tiragalo e e boeletswang mo kgaolong e ke ya **go tshelela kgosi Selebi meratiso mo dijong**. Tiragalo e e boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng jaaka Tselane, Mmatsie, Mmanko le banna ba lekgotla, mo mafelong a a farologaneng jaaka kwa gaabo Mmatsie, mo tseleng, kwa ga Radinku, kwa kgosing. Tiragalo e, e a gatelelwa ka gonne e le botlhokwa. Botlhokwa jwa yona ke go tlhadisa kgosi Selebi gore a nne mo lelapeng la nyatsi ya gagwe.

Thekeniki e, e tlhola kgogedi ka gonne mmuisi o ka rata go buisetsa pele go bona gore kgosi Selebi o tla nnela ruri kwa ga Mmapitsa, a fetoga seruiwa sa gagwe, kgotsa o tla boela kwa lelapeng la gagwe fa meratiso e fetsa go dira mo go ena.

*** Kgotlhang**

Ditiragalo tse di arogantswe ka dikgotlhang di le pedi, e leng **kgotlhang ya ga kgosi Selebi le banna ba lekgotla le kgotlhang ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi**.

* **Kgotlhang ya ga kgosi le banna ba lekgotla**

Kgotlhang e ga e na maatla ka gonne e fa gare ga molwantshiwa le baanelwabatlaleletsi. Fela gona e botlhokwa ka gonne e lebagane le molaetsa wa sekwalwa se. Banna ba lekgotla ba eletsa kgosi Selebi gore a tswa kwa lelapeng la ga Mmapitsa mme bogolo a tlhokomele la gagwe. Ba lemogile gore fa ba ka mo tlogela fela kwa ntle ga go mo eletsa o tla tsena mo mathateng. Ka jalo o ka re mokwadi o dirisa thekeniki ya **ponelopele** ka gonne o senola dikgang tsa bokhutlo jwa sekwalwa, e leng loso lwa ga kgosi Selebi ka go dirisa kgotlhang e e fa gare ga kgosi Selebi le banna ba lekgotla. Gape mokwadi o dirisa thekeniki ya **moriti** ka gonne tiro e banna ba lekgotla ba e dirang ya go eletsa kgosi Selebi ba e dira mo boemong jwa ga Senwametsi. Ke tiro e Senwametsi a e ratang.

Kgotlhang ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi

Kgotlhang e, le yona ga e na maatla ka gonne e le fa gare ga molwantshiwa le moanelwamotlaleletsi. Fela le yona e botlhokwa ka gonne e senola se se yang go diragala kwa bokhutlong. Kgotlhang e ya ga kgosi Selebi le ngaka Lefifi e godisa kgogedi ka gonne kgosi Selebi o sa ntse a ngangabala mme manganga a gagwe ke ona a yang go mo tsenya mo mathateng kwa bofelong.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya moriti gape ka gonne ngaka ke moriti wa ga Senwametsi.

□ **Kgaolo ya bone**

Fa mokwadi a tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e, go dirisitswe dithekeniki di le tharo, e leng **tlogelo, bokgapetsakgapetsa le kgotlhang**.

* **Tlogelo**

Mokwadi o tlhagisa **tlogelo** mo kgaolong e, ka go tlogela tiragalo ya **go boela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa** go ya ka moo a neng a solofeditse ka teng gore o tla boa fa letsatsi le phirima. Tiragalo e, mokwadi ga a e tlhagise ka gonne ga e botlhokwa. Mmuisi o a itse gore kgosi Selebi a ka se ka a tlogela go boela kwa ga Mmapitsa ka gonne o mo rata go feta Senwametsi. Ka jalo mokwadi ga a rate go senya nako ka go tlhagisa tiragalo e e itsegeng.

Tlogelo jaaka thekeniki e dirisitswe go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le maitsholo a ga kgosi Selebi a go nyatsa lelapa la gagwe.

* **Bokgapetsakgapetsa**

Ditiragalo tse di boeletswang fa, ke tse pedi, e leng **go ima ga Mmapitsa le go ima ga Senwametsi**. Ditiragalo tse, di boeletswang ke baanelwa ba ba farologaneng, mo mafelong a a farologaneng.

* **Go ima ga Mmapitsa**

Tiragalo ya go nna mo mmeleng ga Mmapitsa e buiwa ke Mmasera, a le kwa ga Mmapitsa gape ya boelediwa ke Kedisaletse le Sedralapa kwa ga Senwametsi. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le go tlhola kgotlhang mo morafeng.

* **Go ima ga Senwametsi**

Go nna mo mmeleng ga Senwametsi le gona go a boeletswa. Tiragalo e, e buiwa lwa ntlha ke Moserwa, a le kwa ga Senwametsi mme ya boeletswa ke

Kedisaletse le Sedralapa kwa ga Mmapitsa. Tiragalo e, le yona e bothokwa ka gonne e lebagane le go tiisa lelapa la ga kgosi Selebi gore le se ka la thubega ka gonne go tswa ga gagwe mo lelapeng la gagwe go ne go dira gore lelapa le, le reketle le bo le feleletsa le thubegile.

Go boelediwa ga thekeniki e, go bothokwa ka gonne e senola se se yang go diragala kwa bokhutlong. Poeletso ya ditiragalo tse pedi tse, e netefatsa kgotlhang e kgolo e e yang go tlhagelela mo morafeng ka gonne go ya go nna le dikgosi di le pedi, e leng ngwana wa ga Mmapitsa mo letlhakoreng le lengwe le wa ga Senwametsi mo go lengwe.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang ya ga **kgosi Selebi le Senwametsi** ke e e nang le maatla. Ka gonne e diragala fa gare ga baanelwabagolo, molwantshi le molwantshiwa. Kgotlhang e, e bothokwa ka gonne e tsamaelana le setlhoa le bokhutlo jwa dikgang. Le yona e sa ntse e gatelela thulano ya morafe ka go re e tlhola ntwaga fa gare ga ngwana wa ga Senwametsi le wa ga Mmapitsa.

□ **Kgaolo ya botlhano**

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng **go potlakisa nako, kgotlhang le poeletso**, go tlhagisa ditiragalo tsa kgaolo e ya phuthologo.

* **Go potlakisa nako**

Fa a bua ka **go potlakisa nako**, Lekganyane (1997:80) a re ke fa go bapisiwa nako ya diteng le ya thulaganyo. Groenewald (1993:26) ena a re:

Go akgofiša nako ke kakaretso le tlogelo. Seo se raya gore mongwadi o akaretse dikgang, ga a di

bolele ka moka, o tlogela tše dingwe ka ge a bona
di se botlhokwa.

Se Groenewald a se tlhalosang ke go re mokwadi ga a rate go senya nako ka
dikgang tse di seng botlhokwa. Ka jalo ga a di tlhagisa.

Ntsime o tlhagisa thekeniki ya **go potlakisa nako** ka go tlhagisa ditiragalo
di le pedi, e leng **go tsalwa ga Kebotsaletswe le Bankgoditse le go tlhagisa
maikaelelo a ga Mmapitsa.**

* **Go tsalwa ga Kebotsaletswe le Bankgoditse**

Mokwadi o potlakisa nako ya go belegwa ga **ngwana wa ga Senwametsi, e
leng Kebotsaletswe le wa ga Mmapitsa, Bankgoditse** ka go tlogela
dikgang tse dingwe kwa morago. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e godisa
mathata a ga kgosi Selebi a a tiholang ke go tsalwa ga dikgosana le
bajaboswa jwa bogosi ba le babedi. E, ke yona tiragalo e e yang go
tiisa kgotlhang mo morafeng.

* **Go tlhagisa maikaelelo a ga Mmapitsa**

Tiragalo e nngwe gape e le yona mokwadi a e potlakisang ke ya **go tlisa
maikaelelo a ga Mmapitsa a go bolaa kgosi Selebi ka bonako.** Tiragalo e,
le yona e botlhokwa ka gonne e lebagane le molaetsa wa sekwalwa se. Kgosi
Selebi o ya go tsena mo mathateng ka ntlha ya go re o nyatsa lelapa la gagwe.
Ka jalo tiragalo e, e lebagane le bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa se.

Mokwadi o dirisitse thekeniki e, gabedi go gatelela matlhotlhapelo a ga
kgosi Selebi mo bokhutlong jwa dikgang. Go tswelala pele go ka twe e
lebagane le ponelopele ka gonne e tlhalosa setlhoa sa sekwalwa se.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e, e leng tiragalo ya ga kgosi Selebi ya go nna kwa ga Mmapitsa ka kang, e na le maatla ka gonne e fa gare ga molwantshi le molwantshiwa, mme e botlhokwa ka gonne e isa mmuisi kwa setlhoeng sa terama e. Kwa morago ga yona ga go sa na **kgotlhang** e nngwe gape e e lebaganeng le setlhoa. Ka jalo go ka twe mokwadi o dirisa thekeniki ya **kgotlhang** go godisa kgogedi.

* **Poeletso**

Ditiragalo di le pedi tse di boelediwang fa, ke “**go belega**” le “**go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa**”

* **Go belega**

Tiragalo ya **go belega ga Senwametsi le Mmapitsa** e a boeletswa ka gonne e le botlhokwa. Tsoopedi di tlhagisa botshelo jwa basimane ba le babedi ba ba lebanweng ke bogosi. Ke teng fa, fa mmuisi a lemogang tshimologo ya mathata a ga kgosi Selebi, a a itlholetseng ona ka go nna le ngwana yo mongwe kwa ntle ga lelapa la gagwe. Go tsalwa ga bana ba babedi ba, go ya go aroganya morafe ka dikarolo di le pedi. Ke go re morafe o ya go tsogelana kgatlhanong, mongwe le mongwe a ema le yo a bonang a tshwanetswe ke bogosi.

* **Go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa**

Tiragalo ya **go ngalela ga kgosi Selebi kwa ga Mmapitsa** fa a kgalemelwa le yona e a boeletswa ka gonne e le botlhokwa. Tiragalo e, e bontsha kotsi e kgosi Selebi a yang go wela mo go yona fa a ntse a tswelela pele ka go ya kwa ga Mmapitsa. Mokwadi gape o dirisa thekeniki ya ponelopele

go tlhagisa dikgang tse di kwa pele, e leng go tsena mo mathateng ga kgosi Selebi.

Go boelediwa ga thekeniki e, go na le kgogedi le go lere molaetsa wa sekwalwa se, e leng: **Monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o tsena mo mathateng.**

Phuthologo ya sekwalwa se, e bopilwe ka **dikgaolo di le tlhano** tse mo go tsona go dirisitsweng dithekeniki di le lesome tsa **mmuisano, kgotlhang, tatelano ya ditiragalo, poelomorago, mmuaesi, tlogelo, ponelopele, bokgapetsakgapetsa, go potlakisa nako le poeletso**, go gatelela molaetsa o mokwadi a ikaelelang go o naya mmuisi. Dithekeniki tse di dirisitsweng thata go gaisa tse dingwe ke tsa **kgotlhang** le **ponelopele**. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **kgotlhang** thata go gatelela molaetsa le go godisa kgogedi, fa mo letlhakoreng le lengwe a dirisitse thekeniki ya **ponelopele** go tlhagisa thuto e e lebaganeng le terama e, e leng: **go nyatsa lelapa ga motho go tsenya mo mathateng.**

6.11 SETLHOA

Thulaganyo ya ditiragalo tsa setlhoa sa *Se se jeleng rre* e ya go sekasekwa go ya ka lenaneo le:

- tlhaloso ya setlhoa
- kakaretso ya ditiragalo tsa setlhoa
- Tlhaloso ya dithekeniki tsa setlhoa.

□ Tlhaloso ya setlhoa

BoBrooks (1975: 882) fa ba tlhalosa **setlhoa** ba re:

The climax is the highest point in an ascending series in fiction or drama, for example, the point where the forces in conflict reach their moment of greatest concentration.

Se ba se tthalosang ke go re **setlhoa** ke mo dikgogakgogano tse di neng di le teng mo phuthologong di fitlhang kwa bofelong. Go ka twe **setlhoa** ke bokhutlo jwa phuthologo. BoKeuris (1997:60) ba tlaleletsa kgang e ka go bua gore **setlhoa** ke fa ditiragalo tse di latelanang ka bonako, di gogelwa kwa godimo, go fitlha kwa tlhorwaneng mme ditiragalo tse di baya mmuisi mo maamong a ngangego. Fa a tswaledisa pele kgang e, Groenewald (1993:22) a re setlhoa ke mo kgogedi e felelang teng, ke bokhutlo jwa kgotlhang le khuduego, ke mo molwantshiwa le molwantshi ba tsayang tshwetso mo teng. Kgang e, ya go tsaya tshwetso ga baanelwabagolo ba, e gatelelwa ke boMacdonell (1979:548) fa ba re:

The climax takes place where the reader experiences the greatest emotional response to a character's problem, when the situation is such that the conflict must be resolved in one way or another, or when the main character starts to take a decisive action to end the conflict.

Ka go rialo **mo setlhoeng** ke mo mmuisi a nnang le phisegelo e kgolo ya go bona bokhutlo jwa mathata a molwantshiwa. Ke go re mmuisi o rata go bona gore a molwantshiwa o fentse mathata a a neng a a rarabolola kgotsa o paletswe. Mo kgannyeng e Serudu (1980:161) a re:

Magomo a kgakgano, ke magato a khuduego ye kgolo moo seemo sa ditaba se fihlago ntlhorwaneng, ge e le thapo re ka re e ngangilwe.

ka moo e lego gore e a kgaoga. Ke mafelelo a ngangego, ke legato la go tšea maikemišetšo. Ke gona moo go bago phetogo bophelong le dikgohlanong tša baanegwa.

Serudu le ena o gatelela gore **setlhoa** ke mo dikgotlhang tsa baanelwa di fitlhang kwa bokhutlong. Ke mo bophelo jwa baanelwa bo fetogang teng.

□ **Kakaretso ya ditiragalo tsa setlhoa**

Ditiragalo tsa setlhoa di simolola mo kgaolong ya botlhano tsebe ya kgososomenne (114) go fitlha mo tsebeng ya kgososomaamabedi (120), mme tsona di akaretswa jaana:

Mmapitsa o tlhalosetsa Mmasera le Bankgoditse ka mokgwa o mmaagwe a mo rutileng boloi ka teng. O ba bolelela le go re o ikaeletse go bolaya kgosi Selebi. Fa Mmasera a tswa, go tsena kgosi Selebi, mme o fitlhela Mmapitsa a mo apeetse dijo tse di monate. Mmapitsa o tsholela kgosi Selebi mme o tshela botlhole jo bo bolayang mo dijong tsa gagwe. Fa kgosi Selebi a sena go ja, Bankgoditse o dira leano la go re kgosi Selebi a se ka a swela fa gaabo ka go biletsa Mmapitsa kwa ga Mmasera ka bonako, ka jalo kgosi Selebi o ne a tshwanelwa ke go boela gae.

Fa kgosi Selebi a fitlha kwa gae, o simolola go segwa ke mala a a botlhoko. O belaela gore o tshwanetse a bo a jele sengwe kwa ga Mmapitsa. Ke gona a simololang go ikwatlhaela go ratana le Mmapitsa le go gana go reetsa fa a gakololwa. Fa go nna jaana, ke gona kgosi Selebi a bonang go le molemo go bitsa botlhe bakgosing go tla go ikopela maitshwarelo.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **tlogelo, tatelano ya ditiragalo le leeto** go tlhagisa ditiragalo tsa setlhoa sa terama e.

* Tlogelo

Thekeniki ya **tlogelo** e tthagisiwa ka go tlogela ditiragalo tse dingwe tse di rileng, jaaka go **apaya dijo ga Mmapitsa, leeto la ga Mmapitsa kwa ga Mmasera, leeto la ga kgosi Selebi go boela kwa gae le go itshwarelwa ga kgosi Selebi ke bakgosing**. Ditiragalo tse, mokwadi ga a di tthagise ka gonne ga di bothokwa, ka jalo ga a rate go senya nako ka tsona, ka gonne mmuisi o a di itse. Mokwadi o potlakela kwa go tse di bothokwa tse mmuisi a ratang go fitlha kwa go tsona ka bonako, e leng tiragalo e e lebaganeng **le go tshelela kgosi Selebi botlhole mo dijong**. Tiragalo e, e bothokwa mo go mmuisi ka gonne o rata go bona gore kgosi Selebi o ya go ja dijo tseo kgotsa a ka se ka a di ja mme fa a di jele go ya go diragala eng ka ena. Ke ka ntlha e go tweng tiragalo e, e lebagane le kgogedi. Ke go re mokwadi o dirisa thekeniki ya **tlogelo** go ngoka mmuisi go buisetsa kwa pele .

* Tatelano ya ditiragalo

Ditiragalo tsa setlhoa di latelana jaana:

- Kgosi Selebi o boela kwa gae.
- fa a fitlha kwa gae o segwa ke mala.
- Kgosi Selebi o bitsa bakgosing.
- Kgosi Selebi o kopa maitshwarelo mo go bakgosing.
- Kgosi Selebi o a swa.

Go tla lemogiwa gore ditiragalo tse di na le tatelano e e sa raraanang gore di tle di lemogege bonolo, ka gonne ke tse di lebaganeng le tiragalo e kgolo , e e masisi, ya loso lwa ga kgosi Selebi, thwadi ya ditiragalo tsa buka e e mo leisong e ya *Se se jeleng rre*.

Thekeniki e, e tthalosa dikgang tse di lebaganeng le setlhoa sa sekwalwa se, e leng **matlhotlhapelo a a tlhagelang kgosi Selebi**.

* **Leeto**

Go na le thekeniki ya **leeto** e e dirisitsweng mo ditiragalong tsa setlhoa, jaaka leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa, leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa le leeto la ga Mmapitsa go ya kwa ga Mmasera.

* **Leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa**

Leeto la ga Mmasera go ya kwa ga Mmapitsa go tsamaelana le **maikaelelo a polao**. Mmasera o tlhotlheletsa Mmapitsa go bolaya kgosi Selebi, ka gone a tloisitse ngwana wa gagwe, Bankgoditse, bogosi.

* **Leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa**

Leeto la ga kgosi Selebi go ya kwa ga Mmapitsa le lebagane le **matlhotlhapelo** ka gone go eta ga gagwe kwa teng go dirile gore a tshelwe botlhole jo bo bolayang ke Mmapitsa ka maikaelelo a go batlela ngwana wa gagwe tsela ya go nna kgosi.

* **Leeto la ga Mmapitsa kwa ga Mmasera**

Go eta ga Mmapitsa kwa ga Mmasera ke **leano** fela la go re kgosi Selebi a boele gae, a se ka a swela fa ga gagwe ka gone fa a ka swela teng, go tla nna le bopaki jo bo tletseng jwa go re ke ena a mmolaileng mme le ena a ka tla a bolawa ke morafe.

Mokwadi o dirisitse thekeniki ya **leeto** go senola molaetsa wa terama e, o o tsamaelanang le **mathothapelo**.

Setlhoa se tthalosiwa fa e le bokhutlo jwa dikgotlhang tse di neng di le fa gare ga baanelwa. Kgotlhang ya terama e, e e tthalosang setlhoa ke e e lebaganeng le **mathothapelo a ga kgosi Selebi**. Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **tlogelo, tatelano ya ditiragalo** le **leeto** go tthagisa loso lwa ga kgosi Selebi. Dithekeniki tse, di rulagantsweng ka tsela ya go tthagisa molaetsa wa terama e, ka maikaelelo a go ngoka mmuisi.

6.12. THARABOLOGO

Fa go sekasekwa ditiragalo tsa **tharabologo** ya *Se se jeleng rre* go ya go latelwa lenaneo la:

- Tthaloso ya tharabologo
- Kakaretso ya ditiragalo
- Dithekeniki tsa tharabologo

□ Tthaloso ya tharabologo

Go ya ka Magapa (1997: 92) **tharabologo** ke fa mokwadi a senola diphiri tse a neng a di fitlhetse mmuisi go tswa kwa tshimologong ya sekwalwa. Attenbernd le Lewis (1966:24) bona ba bua jaana ka ga tharabologo:

The denouement or catastrophe presents the outcome, disposes of subplots and gives a glimpse of a new stable situation.

Se se tlhalosiwang ke go re **tharabologo** ke mo dikgang di felelang teng. Ditlamorago di a tlhagelela mme maemo le ona a a fetoga. Ke go felela ga dikgotlhang tsa sekwalwa. Ke ka ntlha e Baldick (1990:38) a reng tharabologo ke fa mathata a flosiwa teng mo terameng. A re gantsi ke kgaolo ya bofelo mo dikgotlhang tsotlhe di fedisiwang teng. Fa ba gatelala kakanyo e ya ga Baldick, boBrooks (1975:883) bona ba re ke:

The untying of a plot, the final resolution of the complications of the plot. It sometimes, but not always coincides with the climax.

Puo ya boBrooks e gatelela gore ka dinako dingwe mokwadi a ka tshwaraganya dikarolo tse pedi tsa thulaganyo, e leng setlhoa le tharabologo go nna selo se le sengwe, fela ga se go re setlhoa le tharabologo ke selo se le sengwe, ke dilo di le pedi tse di farologaneng. Go ruma kakanyo e, Mojalefa (1997:19) a re:

Mo gona ke mafelelong a ditaba tseo di bego di kगतlampana. Bothata bjola bo bego bo tšoitše hlogo bjale bo ahlotšwe. Ka moo tlemollahuto e tiišetša tekanyetšo ya go ba gare ga kalotaba le mafelelo a ditaba.

Puo e, e gatelela gore **tharabologo** ke bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa.

Ditiragalo tsa tharabologo ya *Se se jeleng rre* di simolola mo kgaolong ya borataro, e leng yona kgaolo ya bofelo ya sekwalwa se, mo tsebeng ya **kgolosomaamabedi nngwe (121)**.

6.13. KAKARETSO YA DITIRAGALO TSA THARABOLOGO

Bakgosing ba rata go itse se se bolaileng kgosi Selebi, ka jalo ba bitsa ngaka Lefifi go tla go laola setopo. Ngaka Lefifi o tlhalosa fa a tsheletswe bothole mo dijong. Ditaola tsa gagwe di a didimala fa a tshwanetse go tshwara setopo ka gonne badimo ke bona ba tla busolosetsang.

Mmapitsa le Mmasera ba rera go bolaya Kebotsaletswe, ka jalo ba romela Bankgoditse kwa go Moratwe go mo naya bothole jo a tla bo tshelang mo dijong tsa ga Kebotsaletswe. Bankgoditse o lalela Moratwe fa a ya nokeng mme o mo naya bothole jole. Moratwe fa a goroga kwa gae, o bontsha Kebotsaletswe bothole jole. Kebotsaletswe o lemoga fa e le ona mokgwa o badimo ba ipusolosetsang ka ona, ka jalo ena le Moratwe ba dirisa Mmasera go bolaya Mmapitsa le Bankgoditse ka bona bothole jo.

Bankgoditse o fitlhela Mmasera a apeile morogo. Mmasera o a mo tsholela mme o tshela bothole mo morogong. Bankgoditse fa a fitlha kwa gaabo, o segwa ke mala mme o swela mo phaposing ya gagwe ya borobalo. Kebotsaletswe le Moratwe ba itumelela tiro ya ga Mmasera.

Mmasera o itira yo o utlwileng bothoko thata. Malatsinyana morago ga phitlho ya ga Bankgoditse, Mmasera o tshelela Mmapitsa bothole mo nameng mme o sadisa lenathwana le a yang go le neela Kebotsaletswe. Fa Mmapitsa a sena go ja, Mmasera o ya go bitsa Kebotsaletswe le Moratwe go tla go mmona fa a swa. Mmapitsa o bolelela Kebotsaletswe gore o mo paletse ka jalo a sale a busa motse wa ga rraagwe.

Kebotsaletswe le Moratwe ba bolelela bakgosing mokgwa o ba bolaileng Mmapitsa le Bankgoditse ka teng. Ba ba bontsha le lenathwana la botlhole le Mmasera a le sadisitseng.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le thataro, e leng **tlogelo, kgotlhang, poelomorago, bokgapetsakgapetsa, poeletso** le **leina** go tlhagisa ditiragalo tsa tharabologo.

* **Tlogelo**

Mo ditiragalong tsa tharabologo go tlhagelela thekeniki ya **tlogelo**. Mokwadi o tlogela ditiragalo tse dingwe, e leng **ya poloko ya ga kgosi Selebi, ya poloko ya ga Bankgoditse** le **poloko ya ga Mmapitsa**, kwa ntle ga go di tlhagisa. Ditiragalo tse mokwadi ga a di tlhagise ka gonne ga di botlhokwa, ka go rialo ga a rate go senya nako. O potlakela kwa go tse di leng botlhokwa, tse di tsamaelanang le kgogedi.

Ka go tlogela poloko ya ga kgosi Selebi, mokwadi o potlakela go tlisa tiragalo ya **go bitsa ngaka** go tla go tshwara setopo. Ka jalo mmuisi o rata go itse gore ngaka Lefifi o tla kgona go tshwara setopo sa ga kgosi Selebi, mme fa a se tshwere go tla diragala eng kwa morago.

Tiragalo ya poloko ya Bankgoditse le yona e a tlogelwa ka gonne mokwadi o rata go tlisa tiragalo e nngwe gape e e botlhokwa, e leng **polao ya ga Mmapitsa**. Tiragalo e, e na le kgogedi, ke ka ntlha e mokwadi a potlakelang go kwala ka ga yona.

Mokwadi ga a tlhagise poloko ya ga Mmapitsa ka gonne ke mo dikgang tsa sekwalwa se, di felelang teng, ka jalo ga go botlhokwa go bua ka

tiragalo e, mo godimo ga moo moanelwa yo, Mmapitsa, ke moanelwa yo monnye, moanelwamotlaleletsi.

Mokwadi o rulaganya dikgang ka thekeniki ya tlogelo ka maikutlo a go ngoka mmuisi go buisa sekwalwa se go fitlha kwa bokhutlong.

* **Kgotlhang**

Kgotlhang e e fa gare ga **ngaka Lefifi** le **bakgosing**, e tsholwa ke go didimala ga ditaola tsa ngaka Lefifi fa di gana go tshwara setopo sa ga kgosi Selebi gore go tle go nne le ipusolisetso. Kgotlhang e, ke e e se nang maatla ka gonne e fa gare ga **baanelwabatlaleletsi**, fela e bothokwa ka gonne e lebagane le kgogedi. Ke go re mmuisi o rata go itse gore kgotlhang e, e ya go felela kae. Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya **kgotlhang** go godisa kgogedi e e lebaganeng le go se fele pelo ga mmuisi malebana le bokhutlo jwa terama e.

* **Poelomorago**

Mokwadi o boeletsa tiragalo ya **ipusolisetso** ka go dirisa thekeniki ya **poelomorago**. Lwa ntlha e diragetse fa ngaka Lefifi a e bolelela bakgosing. Ka jalo mmuisi ga a e lemoga gore e ya go diragala gape kwa pele. Tiragalo e e boa e diragala lwa bobedi fa e buiwa ke Kebotsaletswe. Ka go rialo mmuisi o simolola go lemoga bothokwa jwa yona. Bothokwa jwa yona bo lebagane le kgogedi e e theilweng mo godimo ga **ipusolisetso ya loso lwa ga kgosi Selebi** ka Kebotsaletswe.

* **Bokgapetsakgapetsa**

Tiragalo e e boeletswang mo tharabologong ke ya go tsholela **Kebotsaletswe bothole mo dijong**. Go ka twe ke **bokgapetsakgapetsa**

ka gonne tiragalo e, e boeletswa ke baanelwa ba ba farologaneng jaaka **Bankgoditse** le **Moratwe**, mo mafelong a a farologaneng jaaka **kwa molapong** le **kwa kgosing**. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e tsamaelana le go tthagisa ipusolosoetso ya polao ya ga kgosi Selebi. Ke ka ntlha e e boeletswang.

Ka thekeniki e ya **bokgapetsakgapetsa** mokwadi o gatelela kgogedi e e tsamaelanang le bokhutlo jwa ipusolosoetso.

* **Poeletso**

Mokwadi o boeletsa tiragalo ya ga Mmasera ya **go tshela bothole mo dijong**. Tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le polao ya ga Mmapitsa le Bankgoditse. Ka jalo mmuisi o lemoga mokgwa o badimo ba busolosoetsang loso lwa ga kgosi Selebi ka teng ka tsela ya poeletso, ka go dira gore babolai ba gagwe ba mo latele.

Thulaganyo e ya dikgang, ka mokgwa wa thekeniki ya **poeletso** e na le tiro e e lebaganeng le kgogedi ya go bona gore Mmasera o tla tshelala Mmapitsa le Bankgoditse bothole.

* **Leina**

Mokwadi o dirisitse **leina la terama e**, kwa bofelong jwa sekwalwa. Go tla lemogiwa gore ke la ntlha e bile ke la bofelo le dirisiwa mo sekwalweng. Ka jalo mokwadi o dirisa leina jaaka thekeniki go akaretsa ditiragalo tsa terama e. Go ka twe thekeniki e ya **leina** e dirisitswe go golaganya ditiragalo tsa diteng le tsa thulaganyo go nna selo se le sengwe.

6.14. KAKARETSO

Tharabologo e tthalositswe fa e le bokhutlo jwa dikgang tsa sekwalwa, mme yona e sekasekilwe fa e lebagane le go godisa kgogedi. Go dirisitswe dithekeniki di le thataro, e leng **tlogelo, kgotlhang, poelomorago, bokgapetsakgapetsa, poeletso** le **leina** go tlhagisa mowa wa ipusolisetso. Thekeniki ya bofelo e e dirisitsweng mo sekwalweng se ke ya **leina**. Ka yona mokwadi o golaganya dikgang tsa diteng le tsa thulaganyo ya sekwalwa se.

6.15. TERAMA YA MOTLHOTLHAPELO LE MAITSHOLO

Terama e, *Se se jeleng rre*, e tsamaelana le **matlhotlhapelo** le **maitsholo**. Matlhotlhapelo a tthalositswe ke Mogapi (1991: 12) fa e le tiragalo e e bosula e e diragalelang moanelwamogolo ka ntlha ya makoa a gagwe. Madden (1992:178) a re:

Tragedy concerns the hero on whom we are to bestow our good will, but it need not concern a hero who really excites our sympathy.

Se Madden a se gatelelang ke go re **matlhotlhapelo** a ka diragalela moanelwamogolo yo o nang le makoa, yo ka nako nngwe a sa re tshikinyeng maikutlo a go mo tlhomogela pelo kgotsa gona go mo utlwela botlhoko.

Groenewald (1993:60) o tlhagisa pharologantsho e nngwe gape ya matlhotlhapelo ka go a lebaganya le kakanyetso. Fa a tlhalosa kakanyetso ya matlhotlhapelo a re molwantshiwa ke moanelwa wa:

- Maemo.
- Makoa.
- Go ya kwa tlase.
- Go se amogelwe.

Fa go buisiwa terama e, go tla lemogiwa gore go tloga mo tsebeng ya **kgolosomenne (114)** go fitlha mo go ya **kgolosemaamatlhano tharo (153)** go na le ditiragalo tse di lebaganeng le matlhotlhapelo. Ditiragalo tse, ke tse di bosula, tse di tiholwang ke loso lwa moanelwamogolo yo o nang le baanelwabatlaleletsi. Moanelwamogolo yo o welang ke bosula ke molwantshiwa, e leng kgosi Selebi, ka ntlha ya ditiro tsa gagwe tse di sa siamang tsa go nyatsa lelapa la gagwe. Ke ka ntlha e mmuisi a sa itsalanyeng le ena, a sa mo utlwele botlhoko.

Fa go ka tlhokomelwa lenaneo la kakanyetso le le fa godimo go tla lemogiwa gore *Se se jeleng rre* e lebagane le matlhotlhapelo ka gonne:

Moanelwa wa maemo: kgosi Selebi

Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo thata ka gonne ke kgosi ya setšhaba, ka jalo ke ena a okameng morafe otlhe.

Moanelwa wa makoa

Fela, kgosi Selebi o na le makoa ka gonne o ganne go utlwa fa a gakololwa mabapi le go nna le nyatsi, Mmapitsa, Senwametsi, bommangwanaagwe, borangwanaagwe, banna ba lekgotla mmogo le ngaka Lefifi ba lekile go bua le ena gore a kgaogane le Mmapatsi mme a tlhokomele lelapa la gagwe, fela Selebi o ganne go reetsa.

Moanelwa wa go ya kwa tlase

Makoa a ga kgosi Selebi **a mo isa kwa tlase** ka gonne a mo tsenya mo mathateng a go tshelelwa bothole jo bo bolayang mo dijong. Mmapitsa o rile go lemoga gore ngwana wa gagwe a ka se ka a nna kgosi, a bona go le botoka gore a tshelele kgosi Selebi bothole mo dijong gore a swe.

Moanelwa yo o sa amogelwang

Morago ga go ja dijo tse Mmapitsa a di tshetseng bothole, kgosi Selebi o a swa. Ka jalo go ka twe **ga a amogelwa ka ntlha ya loso lwa gagwe.**

Go ka akaretswa ka go re terama e, e na le elemente ya **matlhotlhapelo** ka gonne **e bua dikgang tse di bosula tse di lebaganeng le masetlapelo** a a welang baanelwa, bogolo setona molwantshiwa yo o nang le makoa.

Maitsholo

Go na le korolwana e nngwe gape e e buwang ka ga dikgang tse di lebaganeng le **maitsholo**, mme yona e fitlhelwa mo tsebeng ya ntlha (1) ya sekwalwa se go fitlha mo tsebeng ya kgoLOSEMENNE (114). Maitsholo ona a tlhalositswe ke Mojalefa (1994:14) fa e le kgalemelo ya ditiro tse di sa siamang kgotsa tlotlomatso ya tse di siameng. Ka go rialo maitsholo ke thuto e e lebaganeng le ditiro tse di bosula kgotsa tse dintle. Fa a tiisetse kakanyo e, Marggraff (1994:15) a re:

A moral story is a story which there is a conflict between good and bad, between right and wrong.

Puo e, ya ga Marggraff, e gatelela gore morero wa maitsholo o lebagane le kgotlhang e e fa gare ga tshiamo le bosula.

Groenewald (1976: 25) ena a re:

The moral story deals with guilty and penance, and its theme is compressed into a moral which appeals to the reader's moral-ethical values and this determines that injustice should be punished.

Ka go rialo go gatelelwa gore motho yo o dirang ditiro tse di bosula o tshwanetse ke kotlo gore a tle a sokologe, e nne motho yo o siameng.

Fa a tlhalosa kakanyetso wa maitsholo, Groenewald (1993:72) a re molwantshiwa ke motho wa:

- Maemo.
- Makoa.
- Go amogelwa.

Jaanong go ya go lekolwa ka moo dikgang tsa terama e, di lebaganeng le maitsholo ka teng.

Molwantshiwa wa maemo

Kgosi Selebi ke **moanelwa wa maemo** a a kwa godimo ka gonne e le **kgosi**, ka jalo kgosi e tshwanetswe ke go tlotliwa le go boifiwa ke morafe go tsholetsa le go amogela maemo a gagwe.

Moanelwa wa makoa

Bokoa jwa ga kgosi Selebi ke go nyatsa lelapa. O ikgatholosa mosadi wa gagwe, Senwametsi, le lelapa la gagwe mme o ratana le mosadi yo mongwe, Mmapitsa. Lerato la ga Mmapitsa le mo lebatsa lelapa la gagwe e bile o fetsa a nna kwa lelapeng le la ga Mmapitsa.

Moanelwa yo o amogelwang

Kwa bofelong kgosi Selebi o lemoga gore tse a neng a di dira ke diphoso fela, ka jalo **o simolola go ikotlhaya** mme o sokologela kwa go tse di siameng ka go kopa maitshwarelo mo go ba a ba foseditse.

Terama e, e na le elemente ya maitsholo ka gone dikgang tsa yona di akaretsa ditiragalo tse di lebagane le ditiro tse di bosula tse di tlohlwang ke maitsholo a a sa siamang.

*** Papiso ya matlhotlhapelo le maitsholo**

Fa go ka buisiwa sekwalwa se sentle go tla lemogiwa gore **morero wa matlhotlhapelo** o farologane le wa maitsholo. Fa go lebelelwa kakanyetso wa morero wa matlhotlhapelo go fitlhelwa o na le dikarolwana di le nne jaaka:

- Moanelwa wa maemo.
- Moanelwa wa makoa.
- Moanelwa wa go ya kwa tlase.
- Moanelwa wa go amogelwa.

Mmuisi o tla lemoga gore mo morerong wa matlhotlhapelo, molwantshiwa ga a amogelwe ka gone o a swa, mme mo go wa

maitsholo molwantshiwa o a amogelwa ka gonne o kopa maitshwarelo a diphoso tsa gagwe, tse a neng a di dira, ka go rialo o fetogela kwa go tse di siameng.

Go lemosega fa terama e, e rulagantswe go ya ka merero e le mebedi: **morero wa maitsholo le wa matlhotlhapelo.** Mo morerong wa maitsholo kgosi Selebi o simolola a le motho yo o siameng mme fa go ntse go tsamaya o a fetoga ka ntlha ya go nyatsa lelapa la gagwe, mme ka jalo o bontsha makoa kwa bofelong o fetoga motho yo o siameng gape ka gonne o lemoga diphoso tsa gagwe e bile o kopa maitshwarelo mo diphosong tse a di diretseng lelapa la gagwe le morafe ka bophara.

Mo morerong wa matlhotlhapelo kgosi Selebi o simolola e le motho yo o siameng , yo o nnang mo lelapeng la gagwe. Kwa morago o nna le makoa a go nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o welwa ke matlhotlhapelo a loso. Merero e mebedi e, e na le fa e tshwanang teng. Kgosi Selebi ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo mo morerong e, e mebedi.

Karolwana ya bobedi ya kakanyetso e e lebaganeng le makoa le yona e bontsha ka mo merero e mebedi e, e tshwanang ka teng. Ke go re kgosi Selebi ke moanelwa yo o nang le makoa fa go latedisiwa gape merero e mebedi e. Bokoa jwa gagwe ke go nyatsa lelapa la gagwe mme ke bona ba mo tlišetsang mathata a go tshelwa botlhole jo bo bolayang mo dijong. Ka ntlha ya makoa a, a gagwe , mmuisi ga a itsalanye le ena. Go se itsalanye ga mmuisi le molwantshiwa go tlhagelela mo mererong e ka bobedi jwa yona.

Go ka akarediwa ka go re merero e ga e lekane ka boleele ka fa gare ga sekwalwa. E kete mokwadi o sekametse thata ka fa morerong wa maitsholo go gaisa wa matlhotlhapelo. Merero wa maitsholo o

akareditswe ka ditsebe di le **kgolosomenne (114)**. Ke go re go tloga mo tsebeng ya **ntlha (1)** go fitlha mo go ya **kgolosomenne (114)**. Fa e le wa matlhotlhapelo ona o a kareditswe ka ditsebe dile **somaamararo robong (39)** fela ke go tloga mo tsebeng ya kgolosomenne go fitlha go ya **kgolosomaamatlhano tharo (153)** ka jalo go ka twe morero wa matlhotlhapelo ke polotwana ya morero wa maitsholo. Mokwadi o dirisitse matlhotlhapelo jaaka polotwana e e tlaleletsang le go tthalosa polotokgolo ya maitsholo, ka gonne ke yona e lemosang mmuisi molaetsa wa sekwalwa se, o o lebaganeng le maitsholo a a sa siamang a thwadi kgotsa moanelwamogolo mo setlhwangweng se sa *Se se jeleng rre*. Go mo pepeneneng go ka re mokwadi o nnile le phitlhelelo mo go kwaleng merero e mebedi mo sekwalweng se le sengwe.

6.16. KAKARETSO

Ditiragalo tsa tshenolo di tthalositswe. Gape go dirisitswe dielemente (aspects) tsa nako le lefelo go gatelela botlhokwa jwa tsona mo thulaganyong ya sekwalwa.

Mefuta e le meraro ya **tikologo**, e leng ya **tshwanelo**, ya **maikutlo** le ya **sekai**, le yona e sekasekilwe. Phuthologo e arogantswe ka dikgaolo di le tlhano tse mo go tsona go tlhagisitsweng dithekeniki di le lesome. Thekeniki ya kgotlhang ke yona e e dirisitsweng thata go gaisa tse dingwe go gatelela molaetsa wa terama e, le go godisa kgogedi.

Setlhoa se tthalositswe fa e le bokhutlo jwa dikgotlhang tsa baanelwa. Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tse di rulagantsweng ka go ngoka mmuisi. **Tharabologo** yona e sekasekilwe ka go e lebaganya le go godisa kgogedi mme le mo go yona mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo go tthalosa mowa wa ipusolotsetso. Kwa bokhutlong go tthalositswe fa mokwadi a kwadile **merero e le mebedi** mo

sethangweng se le sosi. Go fitlhelwa merero ya **matlhotlhapelo** le **maitsholo** mo sekwaleng se le sengwe.

KGAOLO YA BOSUPA

7.1. KAKARETISO

7.2. MATSENO

Mo kgaolong e go ya go akaretswa dikgaolo di le **thataro** tsa tlhotlhomisi e, ke go re go tloga kwa kgaolong ya ntlha go fitlha go ya borataro.

7.2.1 KGAOLO YA NTLHA

Kgaolo e, e simolola ka go sekaseka **botlhokwa jwa terama** mo dikwalweng tsa Setswana. Go tlhalositswe fa terama e le botlhokwa ka gonne e ka diragatswa, gape e amana le teatere (theatre). Botlhokwa jwa **ga Ntsime** jaaka mokwadi wa dikwalwa tsa Setswana le bona bo tlhatlhobilwe, mme bona ba gatelelwa ka go re o kwadile dikwalwa tse di farologaneng, jaaka diterama, maboko, dikhutshwe le dikwalwa tse dingwe tsa thutapuo. Gape go na le dikgele tse Ntsime a di amogetseng tse le tsona di tiisang botlhokwa jwa gagwe.

Mabapi le **maikaelelo** go lebeletswe tlhotlhomiso ya ga Groenewald (1995) fa a tlhalosa matlhakore a le mabedi a terama: **kanedi le tiragatso**. Go lemogilwe fa terama ya *Se se jeleng rre* e ise e sekasekiwe ke ope. Mokgwa wa tlhotlhomiso o o dirisitsweng ke wa go **tlhalosa** le go **ranola**. Pharologano fa gare ga mareo a mabedi a, e gateletswe. Groenewald o tlhagisa mokgwa wa go sekaseka sekwalwa ka tsela ya bolepanekedi. Mokgwa o, o bua gore sekwalwa se na le matlalo a le mararo, e leng **diteng, thulaganyo le puo le setaele (mokwalelo)**. Mo tshekatshekong ya terama e, go lebeletswe matlalo a le mabedi fela, e leng diteng le thulaganyo. Dikgopolo tse di tlhalositsweng ke **diteng**,

thulaganyo, puo le setaele, matlhotlhapelo le phatose. Pharologano magareng ga matlhotlhapelo le phatose le yona e tlhokometswe go lemosa mmuisi gore terama e ya ga Ntsime ke ya mofuta ofe.

7.2.2 KGAOLO YA BOBEDI

Kgaolo e, e simolotswe ka **kakaretso ya diteng tsa *Se se jeleng rre***. Setlhogo sa terama e: **monna o nyatsa lelapa la gagwe mme kwa bofelong o nna mo mathateng**, le sona se tthalositswe. **Dielemente tsa diteng: baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo** di tthatlhobilwe. Malebana le baanelwa ba diteng go tlhagisitswe mefuta e le mebedi, e leng **moganetsi le moganediwa**. Baanelwa ba, ba tthalositswe fa e le baanelwa ba bagolo ba diteng, ba bontsi jwa ditiragalo bo diragalelang mo go bona. Ditiragalo di tthalosiwa fa e le tsona tse di diragalelang baanelwa.

Tikologo e tlhokometswe fa e arogantswe ka **nako le lefelo**. Go lebeleetswe **kamano** fa gare ga baanelwabagolo ka go latela lenaneo la kamano le le bopilweng **ka tebagano, bokgontshi, bothusi, boganetsi le bothusegi**. Fa go lebelelwa tiriso ya lenaneo le, go lemogilwe gore bothusi jwa ga moganetsi ke bothusegi jwa moganediwa mme bothusi jwa ga moganediwa ke bothusegi jwa moganetsi.

Ditiragalo di tthalositswe fa di theilwe mo godimo ga mefuta e le mebedi, e leng **ditiragalokgolo le ditiragalotlaleletsi**. **Ditiragalokgolo di laolwa ke setlhogo**. Go ya ka setlhogo sa ***Se se jeleng rre***, go lemogilwe gore terama e, e na le ditiragalo tsa botlhokwa (ditiragalotshwanelo) di le pedi:

- Tiragalo ya botlhokwa ya ntlha : **Monna o nyatsa lelapa la gagwe**.

- Tiragalo ya botlhokwa ya bobedi: **Kwa bofelong go nna le mathata.**

Ditiragalo tsa botlhokwa di bopilwe ka ditiragalotebagano tse di lemogilweng ka phetogo ya **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo.**

Tikologo e sekasekilwe fa e arogantswe ka **nako** le **lefelo**. Nako e na le mefuta e le meraro, e leng **nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya loago**. Mabapi le **lefelo** go tlhagisitswe mefuta e le mebedi fela: **lefelo le le rileng le lefelo la ditiragalo**. Nako le lefelo le tsona di laolwa ke setlhogo.

7.2.3. KGAOLO YA BORARO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo I. Mo go yona go tlhalositswe dikakanyo tse di lebaganeng le thulaganyo, jaaka **thitokgang, kakanyetso, thaetlele le dielemente tsa tshenolo**. **Thitokgang** ke thuto kgotsa molaetsa o mokwadi a ratang go o naya mmuisi. Botlhokwa jwa yona bo tlhalositswe fa e le go tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane. **Thitokgang ya Se se jeleng rre** e lebagane le merero e le mebedi, e leng **maitsholo** le **matlhotlhapelo**. **Kakanyetso** e tlhalositswe fa e le lenaneo la dikgato tsa thulaganyo. Yona e na le mosola wa go lemosa mmuisi gore sekwalwa ke sa mofuta ofe le go laola semelo sa baanelwabagolo. **Thaetlele** ke leina la buka mme mosola wa yona ke go sedimosetsa mmuisi ka ga se go yang go buisiwa ka ga sona ka fa gare ga sekwalwa.

Go tlhalositswe kgaolo ya ntlha fela ya thulaganyo, e leng **tshenolo**. Go builwe gore ke yona matseno a dikgang mme e felela mo go simololang kgotlhang ya ntlha ya sekwalwa. Tshenolo e na le dielemente tse nne, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Baanelwa ba tshenolo ba arogantswe ka dikarolo di le pedi: **baanelwabagolo** le

baanelwabatlaletsí. Baanelwabagolo ba arogantswe go ya ka **molwantshi, molwantshiwa le motsenagare.** Tiro ya baanelwabagolo, ke go tlhola kgogedi le go tiisa tharabololo.

Mabapi le ditiragalo go gateletswe gore go na le matlhakore a le mabedi , e leng **le le siameng le le le bosula.** Mo go **tikologo** go tlhagisitswe mefuta e le meraro: **ya tshwanelo, ya maikutlo le ya sekai.** Kakanyo e, **thekeniki** e lemogilwe fa e le mokgwa o mokwadi a o dirisitseng go rulaganya dikakanyo tsa sekwalwa.

7.2.4. KGAOLO YA BONE

Mo go thulaganyo II go lekotswe tiriso ya dikakanyo tse di tlhalositsweng mo kgaolong ya boraro, e leng **thitokgang, kakanyetso le tshenolo.** **Thitokgang** e lemogilwe fa e lebagane le **maitsholo le matlhotlhapelo.** Mo go *Se se jeleng rre* e lebagane le maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang le matlhotlhapelo a a tsenang mo go ona, a loso. Mabapi le **kakanyetso** go tlhalositswe fa terama e, e le sekwalwa sa matlhotlhapelo le maitsholo. Mo **dikgatong tsa thulaganyo** go lekotswe fela kgato ya ntlha, e leng **tshenolo,** mme mo go yona go tlhalositswe **elemente ya baanelwa.** Go tlhalositswe **semelo sa ga molwantshiwa,** kgosi Selebi. Go tlhalositswe dipharologantshotshwanelo tse di tlhalosang maemo a gagwe a a kwa godimo le tse di gatelelang makoa a gagwe.

7.2.5. KGAOLO YA BOTLHANO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo III mme mo go yona go tlhalositswe **semelo sa ga molwantshi, Senwametsi.** Molwantshi o tlhalositswe fa e le moanelwa wa maemo a a kwa godimo, yo o se nang makoa. Go tlhagisitswe maemo a ga molwantshi a a kwa godimo le go tlhoka makoa ga gagwe ka go dirisa **dipharologantshotshwanelo.** Go tswelala pele mokwadi

o dirisitse **dithekeniki** go tlhagisa semelo se sa ga molwantshi. Dithekeniki tseo ke: **leele, motifi, tshwantshiso, kemedi, pheteletso, lelatlhelwa, kgelekiso, poeletso, tshotlo le tsepamiso.**

7.2.6. KGAOLO YA BORATARO

Kgaolo e, e lebagane le thulaganyo IV. Mo go yona go lebeletswe **ditiragalo**, **nako le lefelo**. Go tlhalositswe gore tiro e kgolo ya ditiragalo ke go **tlhola kgotlhang** fa gare ga **molwantshi** le **molwantshiwa**, ke go re go thulana matlhakore a le mabedi: **le le siameng** le **le le bosula**. Mo tiragatsong ya buka ya *Se se jeleng rre* kgotlhang e fa gare ga kgosi Selebi le Senwametsi. Go tlhalositswe gape gore ditiragalo tsa thulaganyo di botlhokwa ka gone di gatelela molaetsa wa sekwalwa le go tlhola kgogedi. **Tikologo** e arogantswe ka **nako** le lefelo mme tsona di bo di arogangwa ka dikarolo di le tharo: **ya tshwanelo, ya maikutlo le ya sekai**. Go dirisitswe **nako le lefelo** jaaka **thekeniki** e e gatelelang le go tlhagisa **tikologo** ya terama e.

Phuthologo e tlhalositswe fa e le mo dikgang tsa tshenolo di tsweledisiwang pele ka go dirisa dikgotlhang. Phuthologo e botlhokwa ka gone e godisa kgotlhang mme e tsweledisa molaetsa wa terama e pele. Go tlhagisitswe dikgotlhang **tse di nang le maatla**, tse di leng fa gare ga **baanelwabagolo**, kgosi Selebi le Senwametsi, **le tse di se nang maatla**, tse di leng fa gare ga **baanelwabatlaletsisi**. Dikgotlhang tse, di tlholwa ke go nyatsa lelapa ga kgosi Selebi. Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di jaaka **mmuisano, tatelano ya ditiragalo, kgotlhang, poelomorago, mmuaesi, ponelopele, bokgapetsakgapetsa, go potlakisa nako, poeletso le leeto** go rulaganya dikgang tsa phuthologo.

Setlhoa ke mo dikgogakgogano di felelang teng. Setlhoa sa *Se se jeleng rre* ke **loso lwa ga kgosi Selebi**. Botlhokwa jwa loso lo ke go re le

fetotse maitsholo a ga kgosi Selebi a a sa siamang ka gonne o ne a tshwanelwa ke go kopa maitshwarelo mo go bakgosing pele a swa go bontsha gore o lemogile diphoso tsa gagwe.

Tharabologo ke mo dikgang tsa sekwalwa di felelang teng. Mathata otlhe a a neng a le teng a a rarabololwa, le tsotlhe tse di neng di fitlhegile di tswelela mo pontsheng gore di lemogiwe. Tharabologo ya terama e ke fa **Kebotsaletswe a atlega mo go busolosetseng loso lwa ga rraagwe, kgosi Selebi**. Thekeniki ya bofelo e mokwadi a e dirisitseng ke ya **leina la sekwalwa** go golaganya dikgang tsa diteng le tsa thulaganyo ya sekwalwa ka bosona.

Kwa bokhutlong go lemogilwe fa sekwalwa se, se bopilwe ka merero e le mebedi, e leng morero wa **maitsholo** le morero wa **matlhotlhapelo**.